

Fáy Miklós

Azt akarjuk, amit akarunk?

Sztárössz Zsuzsa felvétele

A mikor elkezdődött, Jordán Tamás azt mondta: nagyon érdekes évem lesz, és utána én leszek az az ember, aki a legtöbbet tudja a magyar színházról. Menet közben azért rájöttem, hogy nem én leszek, hiszen voltak, akik legalább annyit jártak színházba, mint én, arcok, akikkel együtt jártunk az előadásokra, és akik ezt tették, teszik már évek óta. De helyismeretből talán benne vagyok az első húszban, csukott szemmel megtalálom a színház épületét Temesváron és Kaposváron, Szatmárnémetiben és Szabadkán.

Amikor vége lett, mielőtt még eredményt kellett hirdetni, felsorolni a POSZT-ra meghívott előadásokat, Jordán Tamás megkérdezte, milyennek látom a színházat, hiszen abban a pillanatban talán én vagyok az az ember, aki a legtöbbet tudja a magyar színház állapotáról. Azt hiszem, viszonylag gyorsan sikerült ezt a félreértést eloszlatni, hiszen körülbelül azt mondtam: jó. Körülbelül azt mondtam, hogy körülbelül jó. Olyan jóféle. Jó átlagos. Inkább jó. Még mindig jobb, mint a film helyzete, mondhatnám. De rosszabb, mint a klaszszikus zene. Egy szépen fejlett, vaskos átlagosságon kell átlábalni ahhoz, hogy az igazán jót is megtalálja az ember. Viszont nincs sokkal több kínosan rossz, mint amennyi kiemelkedően jó. Azt hiszem, szeptember vége felé írtam egy könyörgő levelet a központnak, hogy hadd válogassam inkább a „worst of”-ot, túl voltam a kecskeméti, végtelenül kilátástalan és önhitt *Három nővér*en, és még mindig nem volt egyetlen olyan előadás, amelyik mellé nyugodt szívvel csatlakoztam volna, amit oda lehetett volna mutatni a fesztiválközönségnek. Kétségbe voltam esve, irigyeltem a korábbi válogatókat, akik állítólag a bőség zavarával küszködtek, éreztem, hogy szépen sodródunk egy kellemetlen kora tavaszi beszélgetés felé, ahol majd bevallom, hogy nincs hét nagyszínpadi előadás, amit tiszta szívvel szeretek. Szóval levelet írtam, legyen ez egy érdekes POSZT, ahol a rosszak versengenek, ki a legeslegrosszabb.

Azt felelték, hogy ne csináljam már ezt velük, van elég bajuk. Azt hitték, csak viccelek.

Utólag látom már, hogy nem lett volna egyszerűbb a dolgom, ugyanaz a feladat, mintha a lottóban: nem öt számot kellene eltalálni, hanem nyolcvanötöt. Akkor ugyanis azt az ötöt kellene ikszeletlenül hagyni, amit nem húznak ki. Így meg azt a néhány igazán, mélységesen és reménytelenül, pusztítóan és kínzóan rossz előadást kellene kiválasztani, olyan rosszakat, amilyenek talán nincsenek is. Mert valaki mindig rendes a színházban, a legsivárabb helyzetekben is akad, aki nem hagyja magát, akinek van egy mozdulata, mondata, hangsúlya, egy jelmeze, egy díszleteleme, hangszíne,

szünete, memóriazavara, akármije, ami miatt megérte elmenni. Valami mindig van, csak nem biztos, hogy kívánja és észreveszi a néző. Ez az első és legfontosabb tanulság, amit sokat tapasztalt nézőként elmondhatok. Egy kezemen meg tudom számolni azokat az estéket, amelyeken nem kellett volna színházba mennem. Egy kézen pedig hétnél kevesebb ujj van.

Vannak egyéb tanulságok is. Számomra például különösen érdekes, ha valamit lát az ember, amiről azt hitte, nálunk nincsen. Amiért mindig könyörgött, hogy bárcsak volna, de hát úgyszólván lehetetlen. Hogy kicsit érthetőbben fogalmazzak: régi mániám, hogy nálunk a művészet veszedelmesen törekeny állapotban van. Mindig abban volt, ez nem valami új fejlemény, nálunk nincsenek erős művészeti intézmények. Nincs olyan művészeti ág, amelyiket egy felfegyverzett őrült ne tudna öt puskalövessel alapjaiban megrendíteni. Ha 1847-ben egy lírai járvány következtében elhalálozik Petőfi, Arany és Vörösmarty, akkor nincs XIX. századi költészetünk, ha egy kultúraellenes terrorszervezet holnap túsul ejti Kocsist és a két Fischer testvért, akkor a zenekari kultúra fél év alatt éppen olyan bántóan mély színvonalra esne vissza, amilyen volt a hatvanas–hetvenes években. Miközben a Bécsi vagy a Berliini Filharmonikusok többé-kevésbé ugyanaz marad, akár Simon Rattle, akár Kern András áll a pulpituson. Ahogy a vicciben mondják: mi az *Eroicát* játszunk, hogy a karmester úr mit vezényel, az az ő dolga. Mert nálunk nem az intézmény az erős, hanem az egyes ember tisztességére, tehetségére, akaraterejére vagy zsenialitására épül minden. Nincsenek erős szervezetek, nem valami művészeti igény, elkerülhetetlenül elért színvonal, a nívó vágya hozza létre a kiemelkedőt, hanem többé-kevésbé a véletlen, a tehetséggel járó elszántság, esetleg a tehetségek egymásra hatása. Amikor ezt az elméletet legutóbb elmeséltem, valaki azt felelte: és a Katona?

Tényleg: a Katona. Ott van stílus, van saját világ, van szigor és igényesség, ott nem engedik szétforgácsolódni a színészeket, nem működhetnek közre reklámfilmekben, ez a színház ma is ugyanaz, ami 1985-ben

volt, nem Major Tamáson vagy Udvaros Dorottyan múlott a színház nagy korszaka, hanem mintha egy hosszabb történet különböző fejezeteit látnánk. Van türelem és van követelés, ha bekerül az egyetem után egy színész, az egy idő után katonásodik, belekerül egy viszonylag zárt, de inspiráló közegbe. Mintha a való világ az iskolából kikerült, lánglelkű fiatal nem megtörni akarná, hanem emelni fölfelé, zöld az élet aranyfája.

Most kellene véget vetni a történetnek, ez a legszebb része. Mert ha elmegyünk a Katonába vagy a Kamrába, mindezt igazolva láthatjuk, tényleg minden jó, minden szép, minden érdekes. Minden kiszámítható. Van egy játékmód, visszafogott, hirtelen kitörő ordításokkal, van egy szerepkör, amelybe beillesztik a színészeket, van egy színvilág, ez a barna díszlet, sötét jelmez, uniformizálódottak az előadások. Van egy közönség, ami azt kapja, amire vágyik, nevetgél, ha nincs min, akkor is, mert érti, miről van szó. Egy idő után azt érzi az ember, hogy darabtól, rendezőtől, színésztől függetlenül mindig ugyanazt az előadást látja. Legyünk pontosabbak: ugyanazt a jó előadást. Talán csak el vagyok kényeztetve, de nincs kedvem mindennap szalámis kenyeret tízóraizni. Csak egyszer lepnének már meg. Megnéznék egy hideg színű előadást. Vagy csak egyszer látnám, hogy nem Ónodi Eszter a buja intellektus. Vagy nem Jordán Adél az intelligenciamentes bujaság.

Nem erre mondták azelőtt, hogy ennek a szar is iztellen? És az is lehet, hogy a kiszámíthatóság nem olyan nagy baj, ha ritkábban megy az ember a Katonába. Mégis az egészen (de tágíthatjuk a kört, mert mintha a teljes hazai színházi életre érvényes volna) van valami nyugalmi állapot, *standbyra* kapcsolnak itt mindent, a jó jó, a rossz rossz, és azt várják, mikor fogják egy kicsit megrázni a dobozt, amelyben Magyarország színházai vannak. Megrázzák, átrendezik, kiszóródik ez vagy az, esetleg kitör a harmadik világháború, özönvizek öntik el a Kárpát-medencét, de mi játszani fogunk. Ha elmarad mindenféle kataklizma, akkor is.

Nem vagyok csalódott, de úgy érzem, színházi szempontból nem volt kiemelkedően érdekes a nekem jutott tizenegy hónap. Vagy inkább: ahol akár érdekes is lehetett volna, ott semmi nem jött össze. A Vígszínházban az átmeneti állapot teljes tompaságnak tűnik, a *Játék a kastélyban* kimagyarázhatatlanul lapos, *A varázsfuvola* inkább az Opera produkciója, az *Othello* meg mintha a társulat és az igazgató különmeccse lenne, a főszerepekben vendégművészekkel, hogy azon kelljen gondolkodni: ha ennyire nincs meg hozzá a színészanyag, ha ennyire külsőséges a rendezés, akkor miért mégis ezt a darabot választották a rendelkezésre állók közül? Itt nyílt ki a Shakespeare-összes?

A másik számomra csalódást okozó társulat a Nemzeti. Mert az ember azt hitte róluk, hogy most aztán igazán szabadok, tavaly lenyomták már a közönség torkán *A parkot*, most már lehet akármit tenni, megvadulni vagy megbékélni, nem tör ki a harc, akár búcsú, akár a következő lépcsőfok az évad, szabad bátornak lenni. Ehhez képest a legbátrabb előadás az *Úri muri* volt, ami hatásos is, harsány, erőteljes, de mintha éppen az ellenkezőjéről szólna annak, amire Mórnicz gondolt. Szakmány súlytalan figurává válik, egy csizmás a sok közül, és Stohl András Csörgheő Csulija lesz az abszolút főszereplő, akinek a hol szörnyűséges, hol mégis-

csak virtuosus léte mintha valami igaz, magyar alternatíva lenne a világ kérdéseire, élni kell, énekelni és elsíratni a sertéseket. Ehhez nyilván az is hozzájárul, hogy Stohl András beszédtechnikája sokkal profibb, mint a többieké, egy fokozattal hangosabb, mint azok, óhatatlanul is jobban kell arra figyelni, amit ő mond. A zene ebben a környezetben csak dísz, arra való, hogy kissé könnyebben teljék el az egyébként eseménytelen idő, legalább mulatunk, ha már úgyis Csulinál vagyunk vendégségben.

A másik két nagy nemzetibeli produkció közül az *Ármány és szerelem* félig gondolt gondolat, az ötletre rátelepített előadás, az ötlet azonban nem elég ahhoz, hogy szünet után is örülni lehessen neki, az *Orfeusz alászáll* pedig meg nem gondolt gondolat, el sem tudom képzelni, kinek jutott eszébe a darab és miért, hogyan gördült egyre tovább a színházi lavina, amíg teljes kudarc nem lett belőle.

A két művészi szempontból fejtelennek látszó színház ellenében a legjobb ellenpélda talán az Örkény István Színház, ahol meg szinte gyanúsán van minden a helyén, darabok, rendezők, szereplők, az egész egyszerre érdekes és biztonságos. Lehet itt is tévedni, a *Macskajáték* átdolgozása főlegesen volt, de a tévedés ellenére is élvezhető előadás, és maga a koncepció is követhető, világos, hogy mit akartak, még ha nem is sikerült.

Visszatérve az eredeti kérdéshez, hogy akarom-e azt, amit akarok, volt még egy nagy elbizonytalanodás. Mert elvben azt várja el az ember egy helyi társulattól, hogy a helyé legyen, hogy érezhető legyen, melyik városban, melyik országrészben vagyunk. Van egy olyan általános vidék-érzet, amit jellemzően a vendégrendezők visznek színpadra, leginkább a Csehov-darabokkal. Mintha ez valami különleges feladat volna, ráébreszteni a helyi lakosságot, hogy mennyire sivár és szomorú élete van, unalom és elvetélt kitörési kísérletek között. Ami természetesen nevetséges elképzelés, nemcsak azért, mert ma már minden vonat megáll Moszkva vagy Budapest felé, hanem mert mintha a saját elveszettségét akarná ráerőltetni az alkotó a közönségre.

De mi az, amire mindezt le lehet cserélni? Vannak jobb és rosszabb példák. Rossznak ott a *Tisztújítás* Veszprémben, amely a maga meglehetősen primitív módján az *Úri muri* leszállított árú változata. Itt is mulatós, nótázó darab lesz az eredetiből, és itt is elvész a szerzői szándék, cserébe Csarnóy Zsuzsa énekel valami egészen elvadult nótát, nem azt, hogy „Száz forintnak ötven a fele”, de majdnem, sötét szemében valami furcsa, vad fény, és közben lábával hangosan veri a taktust a deszkán, amíg a közönség nem csatlakozik ütemes tapssal. Elismerem: ez is színház. De akkor már inkább a *Három nővér* Szatmárnémetiben, a hátsó falig belátható színpadképpel, román nyelvű feliratokkal, vagy Szalma Noémi, amint a nyíregyházi élményeit sorolja a Thornton Wilder-átiratban, meg ugyanitt az *Othello Gyulaházán*, amelyben a színház a saját *Csárdáskirálynő*-előadását gúnyolja ki.

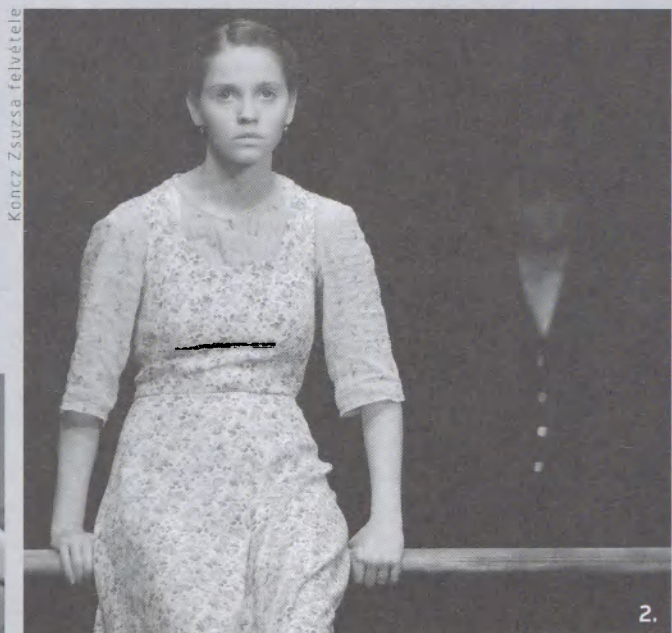
Meg kell állni egy pillanatra, nem számadás, de mégis valami hasonló. Az a kérdés: mi maradt az évad vagy inkább keresztévad után. Nem darabok, nem rendezések, hanem színészek. Aminek tulajdonképpen örülök, mert a színház a látszat, szokások és divatok, remények és vágyak ellenére legelőször mégis a színészekről szól.

1. Csörgess meg! (egri Gárdonyi Géza Színház)
2. Liliom (Budapesti Kamaraszínház)
3. Naphosszat a fákon (kaposvári Csiky Gergely Színház)
4. Macskajáték (Örkény Színház)
5. Othello Gyulaházán (nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház)
6. Othello (Vígyszínház)
7. Spamalot (Madách Színház)
8. Úri muri (Nemzeti Színház)

Gál Gábor felvétele

1.

Koncz Zsuzsa felvétele

2.

3.

Klencsár Gábor felvétele

Koncz Zsuzsa felvétele

4.

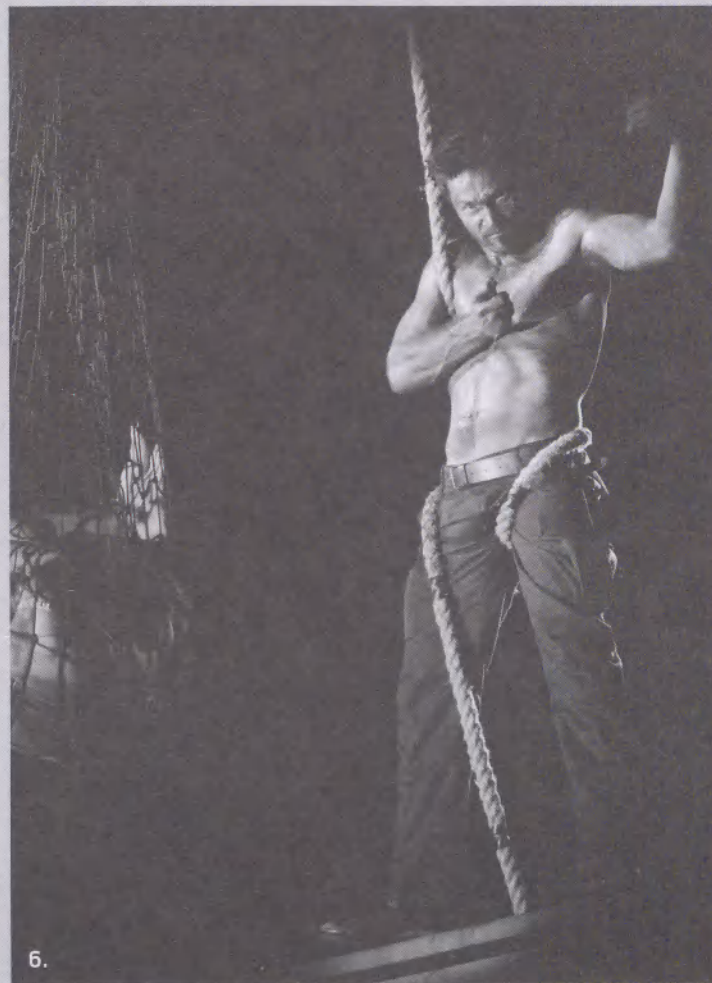
Ki maradt? Ötvös András, ahogy táncol a *Mayában*, néz a távolba a *Homburg hercege*ben. Szervét Tibor, ahogy számolja a lépéseket a *Spamalot*ban, de többnyire eltalálja a ritmust. Lukács Sándor, ahogy felborzolt hajjal piperkőcködik a *Játék a kastélyban* alatt. Törőcsik Mari, ahogy jön be a színpadra Kaposváron, és sokkal többet érez iránta a közönség, semhogy azt tapssal ki tudná fejezni. Fábíán Gábor, ahogy tökéletesen civilnek látszik, mintha tényleg csak a saját életét mesélné a *Kockavető*ben. Járó Zsuzsa, amint sms-t küld a *Csörgess meg!*-ben. Trill Zsolt, kékre-zöldre verődve *A makrancos hölgy*ben. Kerekes Éva, amint a macskajátékot magyarázza. Molnár Piroska, ahogy duzzadt lábbal ül a székben, és mintha valóban képtelen lenne fölállni.

Balázs Attila felvétele

Szkáróssy Zsuzsa felvétele

Schiller Kata felvétele

Schiller Kata felvétele

Takács Katalin fehér paróka alatt. Szemenyei János, aki valóban zongorázott az *Amadeus*ban. Rudolf Péter, amikor igazán leesett az ágyról a *Mégis, kinek az élete?* kezdetekor. Menszátor Héresz Attila, ahogy Depardieu Dantonját utánozza, de mégis van ereje a rekedt ordításának. Stefanovits Angéla, ahogy konokul néz maga elé, mert ő már a *Liliomé*. Eperjes előadás előtt Majorról mesél. Csujka Imre mindegy, mikor, mindegy, melyik szerepben. Jordán a másvilágon, angyalszárnyal a vállán. És, gondolom, ők most már mindig velem maradnak. Nagyon hálás vagyok az együtt töltött órákért.